

TÜRKİYE' DE ve AB' DE TARIM SEKTÖRÜ

M.S.ÖZYURT* & H.DAYIOĞLU**

Özet

Bu çalışmada, Avrupa Birliğine tam üyelik için sosyal, siyasal, ekonomik uyum çalışmaları sürecinde bulunan Türkiye'nin tarım sektörü tasvir edilmiştir. Avrupa Birliği ve Türkiye'nin tabii kaynakları, üretim modelleri ve desenleri, üretim potansiyelleri ve tarım politikaları mukayese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Avrupa Birliği, Tarımsal İstatistikler.

1. Giriş

Tarımsal üretim bitkisel ve hayvansal üretim kollarından oluşur. Bu iki üretim; birbirini tamamlayan, destekleyen ve birbirine organik bağlı olan faaliyetlerdir. Bilhassa hayvancılık toplumun ihtiyacı olan temel gıda maddelerini temin etmede, diğer tarımsal üretimlerin gerçekleştirilmesinde, kaliteli ürün elde edilmesinde teknik ve ekonomik katkı sağlar.

Türkiye'de halen nüfusun yaklaşık % 45'i tarımda istihdam edilmektedir. Tarımın gayri safi milli hasıladaki payı ise % 13,1 düzeyindedir. Şartlar 1980'li yıllardan beri iyiye gitmemiş, 1980'de %55 olan tarımsal nüfusun GSMH' deki payı günümüzde % 38'e düşmüş tarımla uğraşan nüfus 1/5 oranında azalmış, ama refah

* Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Kütahya, Türkiye
fbe@dumlupinar.edu.tr

** Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Kütahya, Türkiye.

seviyeleri 3 misli azalmıştır. Tarımdan göçen nüfus da muhtemelen hizmetler sektörüne katılmıştır.

AB' de; tarımın GSMH' deki payı % 2, tarımda istihdam edilen nüfus %5, ancak %5'lik üreticinin üretimi nüfusun %95'ni fazlasıyla doyurulmaktadır. Türkiye'de %45'lik kesim yeterli miktarda üretim gerçekleştirememektedir (GSMH : Bir ülkede bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değeridir).

Türkiye'de 65 milyon nüfus ve 78 milyon hektar arazi vardır. Tarım yapılan, tarıma elverişli arazi ise 23 milyon hektardır. Bu arazinin 8 milyon hektarı sulanabilir özellikle olmasına rağmen 4 milyon hektarında sulu tarım yapılmaktadır. GAP ile 1,7 milyon hektar alanın da buna ilave olacağı planlanmıştır. Yaklaşık 6 milyon hektar alan her yıl nadasa bırakılmaktadır. Ekili alanların yarısından fazlasına, (% 56'sı, 13 milyon hektar) buğday ekilmektedir. Geri kalanında diğer hububat, bakliyat, sebze, meyve vs. faaliyeti yapılmaktadır.

Türkiye' deki tabii ve ekolojik şartlar, üreticilerin bilgi ve becerileri hayvancılığa daha yatkın olduğu halde, tarımsal üretim içinde hayvancılığın payı % 20 dolayındadır.

Ülkemizdeki 21,8 milyon hektar çayır-mera alanı vardır (önceleri 32 milyon hektar olan bu alan kontrolsüz, münavebesiz, erken, ağır otlatma, tabii felaketler vb. gibi nedenlerle azalmıştır).

Bunun yanında yurdumuzda yem bitkileri (mısır, korunga, baklagil, yonca vs.) üretimine tahsis edilen alan %2-2,5 dolayındadır. Halbuki gelişmiş ülkelerde ve AB'de tarım içinde hayvancılığın payı % 60-80' ler seviyesinde yem bitkilerine tahsis edilen alanda %25-60 arasındadır (İtalya %25, Avusturya %53, Almanya %30, Danimarka % 53,5).

2. KARŞILAŞTIRMALAR

Türkiye; 12 milyon büyükbaş (sığır - manda), 42 milyon küçükbaş (koyun-keçi) 160 milyon adet kümes hayvanına sahiptir. Hayvan varlığımız sayı itibariyle dünya hayvan varlığının %3,5'ini, dünya et üretiminin %1,1'ini, süt üretiminin %0,6; tereyağının %1,6'sını oluşturmaktadır AB'de dünya hayvan varlığının %12,2'si bulunmakta, ancak dünya et üretiminin % 18,8'i, süt üretiminin %23,3'ü üretilmektedir. Türkiye'de ise sahip olunan hayvan varlığı ile ters orantılı bir üretim gerçekleşmektedir. Bu durum hayvanların ferdi verimlerinin düşük olmasının bir sonucudur. Nitekim inek başına dünya süt ortalaması 2 ton, İsrail'de 9 ton, ABD' de 7.5 ton, Hollanda'da 6.5 ton, AB'de 6 ton, Türkiye'de 1.5 tondur. Sığırlardan alınan karkas et verimi; dünya ortalaması 202 kg , İsrail'de 350 kg , ABD' de 305 kg , AB'de 258 kg , Türkiye'de 140 kg' dır.

Türkiye'de hayvan materyali; dayanıklı , kanaatkar, fakat yetersiz verimli yerli ırklardır. Bugün, yurdumuzda koyuncululuk sektöründe %98, sığırcılıkta % 58 oranında yerli ırk hayvanlar bulunmaktadır. Halbuki Avrupa Birliğinde ve gelişmiş ülkelerde üretimin tamamı, kültür ırkı adı verilen verim potansiyeli yüksek hayvanlarla yapılmaktadır.

Türkiye'de genellikle tabiata bağımlı, meraya dayalı beslenme, ilkel barınaklar, az masrafla yapılan hayvancılık hakimken AB'de, ekstansif yetiştiricilik uygulanmaktadır (Çevre şartlarının optimize edildiği modern hayvan yetiştiriciliği olarak bilinen).

Yurdumuzda yaklaşık 4 milyon adet tarım işletmesi vardır. Bunların %98' i polikültür işletme iken ancak % 2'si ihtisaslaşmıştır. İşletmelerin %90'ı arazi varlığı ve hayvan sayısı itibariyle rantabl olmayan küçük tip işletmedir. Arazi büyüklüğü 20 dekarın altında olan işletmelerin oranı %35'tir. İşletme başına ortalama 11 koyun, 3 süt sığırları, 5 et sığırları düşmektedir. Türkiye'deki tarım işletmeleri, AB' deki tarımsal işletmelerin 1/9'u büyüklüktedir. AB'de; işletme başına 37.4 adet et sığırları, 18.4 adet de süt sığırları isabet düşmektedir. AB' de ihtisaslaşma ve yoğun mekanizasyon uygulaması söz konusudur. Ülkemizde ise bu şartlarda tarımsal mekanizasyona gidilmesi mümkün olmamaktadır.

2.1 Üretim Alışkanlıkları

Gelişmiş ülkelerde ve AB'de gerek süt hayvanı ve gerekse et hayvanı olarak tamamıyla sığır kullanılır. Koyun ise, yalnızca yapağı ve alternatif et kaynağı olarak kullanılır. Halbuki yurdumuzda üretilen sütün %85'i sığır, % 15'i koyun-keçi sütüdür. Üretilen etin %22.4'ü koyun, %73'ü sığırdır.

AB'de toplam 34 milyon ton et üretimi, 111 milyon ton süt üretimi vardır. Üretilen toplam etin %44.9'unu domuz, %22.8' ini sığır, % 20.6' sını tavuk, %3.4'ünü koyun-keçi oluşturmaktadır.

Türkiye'de; toplam 450 bin ton kırmızı et, 15.5 ton süt, 610 bin ton tavuk eti üretimi vardır. Kurban kesimi ve kaçak kesimlerle kırmızı et üretiminin 900 bin ton dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

Üretimde küçükbaş hayvan varlığının etkisinin fazla olması, üretim alışkanlıklarıyla yakından ilgilidir. Çünkü, ekstansif şartlara adaptasyonda en iyi hayvan, keçi ve koyundur. Şartlar ekstansifleşmeye doğru gittikçe bunların yerini sığır almaktadır.

2.2 Tüketim Alışkanlıkları

Türkiye'de yıllık balık ve deniz ürünleri tüketimi fert başına 9 kg iken AB'de bu alışkanlık 6 kat daha fazladır.

Benzer şekilde ülkemizde yıllık tüm sakatat tüketimi fert başına 20 kg iken AB'de bu değer bizden 4 kat daha fazladır.

Yıllık içme sütü tüketimi fert başına 25 kg, AB'de ise 4-6 kat daha fazladır.

Türkiye'de domuz eti tüketimi yoktur. AB'de ise et tüketiminin yarıdan fazlasını domuz eti oluşturmaktadır.

AB' de fert başına 95.7 kg et, 99 kg içme sütü, 14 kg peynir, 5 kg tereyağı, 13 kg yumurta (ülkemizde 5kg) tüketimleri vardır. Bu veriler, AB'de kendine yeterliliğin çok üzerinde bir durumu göstermektedir.

2.3 Sağlıklı Beslenme

Ergin yaştaki insanların birim canlı ağırlıkları başına istinaden günde 1g protein tüketmeleri gerekir. Günlük alınan total proteinin ideal dağılımı yarı yarıya bitkisel ve hayvansal orijinli olmasıdır. Fakat en az %40'ının hayvansal orijinli olması gerekir. Büyüme çağındaki olanlarda ise bu miktar 1.5-2 misli daha fazladır.

Yurdumuzda günlük kalorinin %88'i bitkisel, %11.5'i de hayvansal orijinlidir. Yurdumuzda kişi başına tüketilen protein miktarı 18g/gün'dür. Bu rakam Avrupa Birliği'nde 70 g, ABD'de 80g/ gün'dür.

Yurdumuzda herhangi bir açlık problemi yoktur. Günde kişi başına yaklaşık 100g protein tüketimi vardır. AB' de ise kişi başına günde 110 g protein tüketilmektedir. Türk halkı beslenme tarzı ve yiyecek seçimi bakımından örf ve adetlerine uygun yaşamaktadır. Ancak, hayvansal gıdaların pahalılığı, üretim yetersizliği, tüketici gelir düzeyinin düşük ve dengesiz olması, beslenme alışkanlıkları vb. gibi faktörler hayvansal gıda tüketimini kısıtlamaktadır. Ancak, hayvansal ürün tüketimi ülkelerin gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. Gelişmiş ülkelerde ve AB'de hayvansal ürün miktarı, hayvansal protein ve kalori tüketimi yüksektir.

2.4 Hayvanların Beslenme Yetersizliği

Yurdumuzda çok sayıda hayvan bulunmasına rağmen, ferdi verim düşüklüğü dolayısıyla üretim yetersizliği vardır. Toplam 21.7 milyon hektar çayır-mera alanında yaklaşık 19 milyon ton ota tekabül eden kaba yem üretimimiz vardır. Mevcut hayvan varlığına göre en az 50 milyon ton kaba yem ihtiyacı bulunmaktadır. Buna göre yaklaşık 31 milyon ton kaba yem açığı söz konusudur. Ülkemizdeki 362 karma yem fabrikasında toplam 9 milyon ton yem üretimi yapılmaktadır. Kesif yem dediğimiz bu yeme, çok fazla ihtiyaç vardır. Ruminant yetiştiricilikte yem kullanımı %30 kesif, %70 kaba yem biçimindedir. Bu nedenle kesif yem üretiminin en az 20 milyon ton civarında olması gerekir. AB'de ise böyle bir sorun bulunmamaktadır. Bu durumda hayvanlarımızın aç olduğu ve yeterince beslenemediği söylenilebilir.

2.5 Hayvanların Yetiştirilmesi

Yurdumuzda yaygın olan ekstansif yetiştiricilikte iklimin müsait olmasıyla birlikte hayvanlar meraya çıkarılır. Bütün bir otlama mevsimini (toprağın tekrar karla örtülü hale gelmesine kadar geçen Nisan-Kasım ayları arasındaki 7-8 aylık dönem) açık havada merada geçirirler, bu dönemde sadece merada yedikleriyle yetinirler. Diğer bir ifadeyle hayvanlar, bu dönemde tabiat şartları ve floranın zenginliği ölçüsünde meradan istifade ederler. Yetiştiriciliğin ucuz mal edilmesi nedeniyle yetiştirici zihniyeti de azami şekil ve sürede meradan istifade etmeye dayanır. Hatta sürüler, kontagiyöz biçimde müşterek olarak otlatılır. Bu durumda hayvancılık yapılması, hastalıklara karşı münferit yetiştirme, tecrit imkanları söz konusu değildir. Hastalıklar kolayca çıkmakta ve yayılmaktadır. Damızlık, saf yetiştirme, pedigrili yetiştirme, kayıt tutma da mümkün olmamaktadır.

Halbuki AB'de koyunculuk dahi, padok koyunculğu şeklinde yapılmaktadır. Meradan müşterek yararlanma gibi bir alışkanlık yoktur, ekstansif yetiştiricilik yaygındır. Kayıtlı hayvancılık, kapalı sürü sistemi, entegre işletme var. Tabiat

şartlarından tecrit edilmiş biçimde optimum şartlarda hayvancılık yapılmaktadır, barınak, yeme-içme, besleme, sağlık koruma, idare, ısı, hava, nem, altlık ve ışıklandırma optimize ve mekanize edilmiştir. Bu nedenle de AB orijinli hayvanlar, ülkemiz şartlarında verimli olmadığı gibi hayatiyetini de idame ettirememektedir.

2.6 Uygulanan Tarım Politikaları Farklılığı

Türkiye'de tarım sektörünün ekonomideki yeri hala çok önemlidir. Çünkü toplam istihdamın %45'i, GSMH'nin ve toplam ihracatın da %20.8'i bu sektöre aittir. Ancak tarım sektöründeki yapının mutlaka değişmesi gerekmektedir. Tarım içinde hayvancılığın payı %20, bitkisel üretimin payı ise %75 dolayındadır. Bunun tersine dönmesi gereklidir.

İşletmelerde bitkisel üretim hayvansal üretimden önce gelmektedir. Bu zihniyetin değiştirilip bitkisel üretimin hayvansal üretime yönelik yapılması gerekmektedir. Tarıma sağlanan krediler içinde, son 10 yılda hayvancılığa ayrılan pay %2-8 arasındadır. Sübvansiyon desteği de %92-95 oranında gübreye uygulanmaktadır.

Türkiye'de genellikle iki aşamalı tarımsal destekleme politikası izlenmektedir. Üretim safhasında girdilerde sübvansiyona gidilmekte, üretim sonrası da garantili ve destekleme alım fiyatı uygulanmaktadır. Ancak, her iki uygulamada da zaman zaman populist yaklaşımlar, siyasi kaygılar üretimde istikrarsızlığa ve yetersizliğe sebep olmaktadır. Buna rağmen, hayvancılık sektöründe pek fazla bir desteğin olduğu söylenemez.

Tarımsal harcamaların ve desteklemelerin tarım işletmesi başına düşen miktarı ABD'de 5000 dolar/yıl, AB'de 4800 euro/yıl'dır. AB'de 1999 yılında 85 milyar euroluk bütçenin %53'ü (45 milyar €) tarım sektörünü desteklemek ve yönlendirmek amacıyla harcanmıştır. AB'de ortak tarım politikası çerçevesinde hayvancılık sektörü yoğun bir şekilde desteklenmekte, bunun sonucu da üretim fazlalığı çıkmaktadır. Bu politika; çiftçiye uygun bir gelir düzeyi sağlama esasına dayanmış, kurumsal yönden oldukça sağlam, bilimsel, geniş kapsamlı, cari ve istikrarlı fiyat ve sübvansiyonları içine alan son derece dinamik bir desteklemedir.

AB'de; ette %270, sütte ise %150 oranında koruma uygulanmaktadır. Türkiye'de ise dış alım-satımda, değişik adlar altında ette %30, sütte ise %3 oranında koruma uygulandığı belirlenmiştir.

Türkiye'de; 1995 yılından sonra, süt teşvik primine, yem-ilaç sübvansiyonuna ise 1992 yılında son verilmiştir. İhracatta destek ve teşvik uygulanmazken, ithalatta koruma duvarları indirilmiş, bu da hayvan ve hayvansal ürün üreticilerinin ve gıda sanayicilerinin rekabet gücünü zayıflatmıştır. Suni tohumlamayı teşvik için ödenen gebe inek primi ödemesine de 1993 yılında son verilmiştir.

Türkiye'de 1980'li yıllarda tarımsal üretim itibarıyla kendine yeter, dünyanın 7 ülkesinden birisi iken, bu gün geline nokta tarımsal ürün ithal eder duruma getirilmiştir. 1989'da %2.1 olan hayvansal ürün ithalatı bugün %9-10'lara (5 misli artmış) yükselmiştir. Buna karşın tarımsal ihracat içinde hayvansal ürün ihracatının payı ise %50 oranında azalmıştır. Genel olarak dış satımda 1995'ten 2000'e,

Türkiye'nin toplam ihracatı %26.3 (27.3 milyar \$) ithalatı ise %51.2 (54 milyar \$) oranında artış göstermiştir.

Süt, Almanya'da 0.6 DM/L'ye üreticiden alınıp, paket süt olarak 1.1 DM/L fiyatta markette satılır. Üreticiye ödenen para cari fiyatın %55'i kadardır. Halbuki, Türkiye'de süt üreticisine ödenen para paket süt fiyatının 1/4 veya 1/5'i kadardır. AB'de üretilen sütün %90'ı sanayi tesislerine gönderilir ve tüketim paket süt şeklinde yapılır. Ülkemizde ise %40 sokak sütü, %40 mandıra sütü, %10 paket süt şeklinde bir tüketim, vardır. Türkiye'de üretici, 1 kg süt ile 1 kg fabrika yemi alabilirken AB'de üretici 1 kg süt ile 3 kg fabrika yemi alabilmektedir.

AB'de; üretim sözleşmeli olup üreticiler kooperatifleşmiştir. Kooperatifler aracılığı ile girdiler temin edilir ve ürün satışı yapılır (%98 oranında). Bitkisel üretimin tamamı sözleşmeye tabidir. Ürün deseni keyfi değil, dengeli, planlı ve sözleşmelidir. Ülkemizde ise bu durum oldukça keyfidir. Cari piyasa şartlarına göre ekim-dikim yapıldığından zaman zaman bolluk veya yetersizlik yaşanmaktadır (Çay, tütün, soğan, sarımsak vb. ürünlerde olduğu gibi).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de dış alımın %48.9, dış satımın da %52.5'i AB ülkeleri ile yapılmaktadır.

Türkiye'de büyük bir tarım potansiyeli bulunmaktadır. Halen Türkiye, özellikle tütün, fındık, kuru üzüm, incir, çayda rekabet gücündedir.

Türkiye'nin AB'ne tamamen bel bağlaması mümkün değildir. Ancak, Türkiye için önemli olan ve yapması gereken; rasyonel ve iktisadi bir teşekküle bağlanarak ekonomisini ve sanayisini iyileştirmek, fertlerine iyi bir refah seviyesini sağlamaktır. Bunun için gayret göstermektir.

Türkiye'nin hızla artan genç nüfusu, sabırlı, çilekeş, metanetli milleti, münbit arazileri tabii kaynakları ve her bölgenin kendine has yerli gen kaynakları olan hayvan ırkları ile, dört mevsimin yaşandığı iklimi vardır. Sahip olduğu bu avantajları değerlendirmek zorundadır. Bu amaçla;

Rantabl tarım politikaları uygulanıp sistemli, düzenli üretim yapılmalı, bitkisel üretim ve hayvancılık doğru yönlendirilerek kârlılığın ve verimliliğin artırılması gerekmektedir.

Tarımsal üretim ve pazarlama safhasında kooperatifleşme ve sözleşmeli yetiştiricilik uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Siyasal kaygılarla yönetim yerine doğru yönetilmeye ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- [1] Albayrak, M. 1999. Türkiye'de hayvansal ürünlerde tüketim şekillerindeki değişimin incelenmesi. Uluslararası Hayvancılık'99 Kongresi, 21-24 Eylül 1999, İzmir.
- [2] Demir, N., 2001. AB ve Türkiye arasında ekonomik sorunlar ve Tarım ekonomisi. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkiler 19-17 Mart 2001 Sempozyumu. Ankara Ticaret Odası- Türk Ocakları Genel Merkezi Bildiriler Kitabı, Ankara.
- [3] Ertuğrul, C., 2001. Gündem 2000 çerçevesinde AB ortak tarım politikasının reformu ve Türkiye. Ankara Ticaret Odası- Türk Ocakları Genel Merkezi Bildiriler Kitabı, Ankara.
- [4] Hacımüezziz, A. 1996. Hayvancılığın genel sorunları ve çözüm önerileri. Hayvancılık'96 Kongresi, 18-20 Eylül 1996, İzmir.
- [5] Işın, F., 1999. Türkiye-Avrupa Birliği tarım ürünleri ticaretinde tercihli rejimin Türkiye hayvancılık sektörü açısından değerlendirilmesi. Uluslararası Hayvancılık 99 Kongresi, 21-24 Eylül 1999, İzmir.
- [6] Soysal, M. İ., 1996. Dünyada hayvansal üretimin genel yapısı nasıl, ülkemizde nasıl olmalı? Hasad, Tarım ve Hayvancılık Dergisi, Ocak ve Şubat Sayıları, 2. Bölüm.
- [7] Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı İstatistikleri 2003. Üretim, istatistikler.<http://www.tarim.gov.tr> ,
- [8] Yavuz, O., 1996. AB ve Türkiye hayvancılık sektörü ve uygulanan politikaların karşılaştırılması. Hayvancılık'96 Ulusal Kongresi, 18-20 Eylül 1996, İzmir.

